

Ο ελληνοράφτης Νίκος Πλακίδας και η Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά¹

Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη

Δρ., τ. Διευθύντρια,

Ομότιμη Ερευνήτρια του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών,

Μέλος του Συμβουλίου του ΥΠΠΟ για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά
aikamilaki@gmail.gr

Κάνοντας λόγο για ενδυμασίες, δεν μπορεί να μη γίνει αναφορά στην πρόσφατη εκδημία της Ιωάννας Παπαντωνίου (1936-2026), στην οποία, όπως γνωρίζουμε όλοι, η ενδυμασιολογία στην Ελλάδα οφείλει την ύπαρξή της. Αναφέρω ενδεικτικά, εκτός από το «Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα», στη μνήμη του πατέρα της Βασιλείου Παπαντωνίου (1974), το Εθνικό Αρχείο Ελληνικής Παραδοσιακής Ενδυμασίας (1981) και την Ελληνική Εταιρεία Ενδυμασιολογίας (2003) με προοπτική και όνειρο να δημιουργήσει ένα Μουσείο Πολιτισμού του Ενδύματος. Ενδεικτικά αναφέρω τις πρωτοποριακές εκθέσεις «Πτυχώσεις. Από το αρχαίο ελληνικό ένδυμα στη μόδα του 20ού αιώνα», το 2004 και «Ενδύεσθαι. Για ένα Μουσείο Πολιτισμού του Ενδύματος» στο Μουσείο Μπενάκη. Η ζωή της Ιωάννας Παπαντωνίου, ταυτισμένη απόλυτα με την έρευνα και μελέτη σε βάθος της ενδυμασίας αποτελεί ταυτόχρονα παρακαταθήκη για τον λαϊκό πολιτισμό. Άνοιξε ένα δρόμο που σήμερα βαδίζουν με επιτυχία νεότερες κυρίως ερευνήτριες, όπως η Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου και η μαθήτριά της Νάντια Μαχά-Μπιζούμη. Αιώνια της η μνήμη.

*«Της γαλανής το φόρεμα της ρούσας το σεγκούνι
΄ξήντα ραφτάδες το ΄ραφταν και ΄ξήντα μαθητάδες».*

Εικόνα 1. Ιωάννα Παπαντωνίου

Ο Νίκος Πλακίδας είναι *ελληνοράφτης*, σε αντιδιαστολή προς το *φραγκοράφτης*, αυτοδίδακτος, με μεράκι για την παραδοσιακή τέχνη της δημιουργίας τοπικών ενδυμασιών. Κοντά στον Βορειοηπειρώτη ασημουργό Γεώργιο Κώνστα, στη Γουριά Αιτωλοακαρνανίας, έμαθε να φτιάχνει παραδοσιακά κοσμήματα και πάντοτε εκφράζει την ευγνωμοσύνη του για τον αείμνηστο μάστορα-δάσκαλό του. Το 2022 επισκέφθηκε, μετά από χρόνια, την

¹ Το κείμενο αποτελεί απομαγνητοφωνημένη ομιλία στα εγκαίνια της έκθεσης «Με των αγγέλων φορεσιές στου νόστου το ταξίδι» με φορεσιές και κοσμήματα από τη Συλλογή του Νίκου Πλακίδα. Το φωτογραφικό υλικό από την ίδια παρουσίαση. Την έκθεση και την τιμητική εκδήλωση οργάνωσαν το Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού, το Εργαστήριο Σκηνικής Πράξης και Λόγου του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών και του Πολιτιστικού Συλλόγου Μύλων Πατρών. Συντονισμός-επιμέλεια Διδάκτορας Μαρίας Αργυροπούλου.

οικογένεια Κώνστα στη Γουριά, μίλησε με τη γυναίκα και την κόρη του τεχνίτη και συγκέντρωσε στοιχεία για την τέχνη του. Γράφει μεταξύ άλλων συγκινημένος σε ανάρτησή του: «Την ώρα που τις αποχαιρετούσα με σταμάτησε η σύζυγός του και μού έδωσε δύο πακέτα, γεμάτα αναμνήσεις. Στο ένα βρισκόταν τα πρώτα καλούπια του μάστορά μου, ενώ στο δεύτερο ηχητικές του καταγραφές. Μού τα πρόσφερε με την ευχή να τα διασώσω. Το μυαλό μου κείνη τη στιγμή γέμισε με τις εικόνες και τα διδάγματα του δασκάλου μου και το μόνο που κατάφερα να ψελλίσω ήταν ένα ευχαριστώ. Θα ήθελα να ευχαριστήσω δημόσια από καρδιάς την οικογένεια του Γιώργου Κώνστα για την παραχώρηση του σπουδαίου υλικού». Αυτό το πράγματι αξιόλογο υλικό για την τέχνη της αργυροχρυσοχοΐας ελπίζω πως θα βρει τη θέση του στον μελλοντικό χώρο, ο οποίος θα στεγάσει και το υπόλοιπο αρχείο-μουσείο του Νίκου Πλακίδα.

Εικόνα 2. Ο Νίκος Πλακίδας στην πόλη Γουριά Αιτωλοακαρνανίας στο εργαστήριο του ασημουργού Γεωργίου Κώνστα, 2022

Με τη βοήθεια μιας ηλικιωμένης θείας του ο Νίκος έμαθε να υφαίνει στον αργαλειό της μητέρας του και έτσι υφαίνει μόνος του τα υφάσματα που χρειάζεται στο ραφείο του: *σαμαροσκούτι*, χοντρό μάλλινο ύφασμα, που το χρησιμοποιούσαν και σε *σαμάρια*, *σαγιάκι*, πιο λεπτό μάλλινο ύφασμα ή χοντρή μάλλινη *τσόχα*, που χρειάζεται για τις φορεσιές του. Κεντάει με τα *γαϊτάνια*, πλεγμένα στριμμένα κορδόνια τρία ή τέσσερα μαζί με χρυσοκλωστές.

Ο ίδιος, με κάθε ευκαιρία, αναφέρεται με λόγια απλά στο ξεκίνημά του, στην κακή σχέση του με τα γράμματα, στη γιαγιά του τη Ζαφείρω, (γεννημένη το 1891), η οποία τού εμφύσησε το ενδιαφέρον και την αγάπη για τους αγωνιστές του '21, τη ζωή τους και «τα *χούγια*» τους (τις συνήθειές τους). Λέει χαρακτηριστικά: «με το ζόρι τελείωσα το Δημοτικό. Η τέχνη με πήρε αγκαλιά και η παράδοση με σκέπασε 40 χρόνια μέχρι τώρα! Μέσα σε αυτό το παραβάν, -εννοεί το εργαστήριο- ελληνοραφείο που βρίσκεται στην Κατοχή Αιτωλοακαρνανίας- έμαθα να ράβω, είμαι αυτοδίδακτος. Έφτασα μέχρι το Θέατρο της Δώρας Στράτου, όπου έβλεπα φορεσιές, κι έπαιρνα ιδέες. Έραβα, ξήλωνα και πάλι από την αρχή. Στην Ελλάδα δεν υπήρχε σχολή ούτε τεχνίτης να σε μάθει. Ακόμη έτσι είναι τα πράγματα! Είχα πείσμα και επιμονή για να μάθω να το κάνω σωστά, εξελίχθηκα, διάβασα, ταξίδεψα. Βλέπω σήμερα κάποιες μοδίστρες, οι οποίες κάνουν καρναβαλίστικες φορεσιές, και στενοχωριέμαι για το αποτέλεσμα... Κάποτε, ο πρόεδρος του Θεάτρου της Δώρας Στράτου, - ο πολύπειρος Άλκης Ράπτης θα προσθέσω εγώ-, μού είπε να έχω στο μυαλό μου, την αντιγραφή της φορεσιάς να την κάνω 70%, παραπάνω δε γίνεται, μου είπε, γιατί δεν υπάρχουν τα ίδια υλικά, η ίδια τεχνική... Γιατί αν κάνουμε αλλαγές, λίγο εγώ, λίγο ο άλλος, σε κάποια στιγμή στο μέλλον δε θα έχει μείνει τίποτα από το αυθεντικό... Μεγάλη κουβέντα!»

Εικόνα 3. Δημιουργίες Νίκου Πλακίδα στον αργαλειό

Πρέπει να έχω φτιάξει μερικές χιλιάδες φορεσιές! Έχουν περάσει από τα χέρια μου πολλά χρήματα, αλλά τα έχω επενδύσει όλα στις αγορές αυθεντικών φορεσιών και αυθεντικών παραδοσιακών αντικειμένων και κοσμημάτων. Συλλέγω κομμάτια από παλιές αυθεντικές φορεσιές, κοσμήματα, όπλα... Δεν ήθελα να καταλήξουν σε χέρια που δεν τα εκτιμούν. Έχω καταφέρει να συγκεντρώσω αρκετές αυθεντικές φορεσιές και πολλά κοσμήματα ή μεμονωμένα τεμάχια, και περισσότερες από 1.000 φορεσιές, αντιγραφές από διάφορες περιοχές της χώρας.

Εικόνα 4. Συλλογές Νίκου Πλακίδα

Προτιμούσα να δίνω τα χρήματά μου εκεί, παρά για να φτιάξω το σπίτι μου, το οποίο, όταν έβρεχε, έμπαζε νερά από παντού. Κοιμόμουν 11 χρόνια μέσα σε μια αποθήκη! Τα πρώτα μου κομμάτια ήταν η μισή φορεσιά της προγιαγιάς μου. Ύστερα άρχισα να ψάχνω στο χωριό και στην περιοχή, και βρήκα ελάχιστα κομμάτια από φορεσιές. Όταν αποκτούσα ένα νέο κομμάτι, πετούσα από χαρά και τόσο μού κινούσε το ενδιαφέρον να μάθω, να ψάξω πού το φορούσαν, ποιος και γιατί, πώς ήταν φτιαγμένο, στολισμένο με ξόμπλια, κεντίδια κ.λπ. και πού θα βρω άλλο. Έτσι, με τα χρόνια κατάφερα να έχω δεκάδες κομμάτια, ρούχα και κοσμήματα από όλη την Ελλάδα, πολλά από τα οποία χρειάζονται άμεση συντήρηση από

ειδικούς. Το δυσκολότερο στην όλη πορεία μου είναι το τι θα απογίνουν. Προτάσεις πολλές και σοβαρές από κάποιους δήμους στη χώρα μας καθώς και στην ομογένεια υπάρχουν. Απλά ό,τι γίνει πρέπει να γίνει με σεβασμό και προπαντός μεγάλη ευθύνη να περάσουν σε επόμενες γενιές όλα αυτά που ήρθαν στα χέρια μου! Απλά γιατί αυτά είναι η οικογένειά μου!

Χαρά μικρού παιδιού που ανακάλυψε ένα πολύτιμο παιχνίδι εκφράζει η ανάρτησή του για ένα απόκτημά του το 2017 από την περιοχή Ζαγορίου στα Ιωάννινα (φωτ.) «Ο χρήστης Νίκος Πλακίδας πρόσθεσε μια φωτογραφία στο άλμπουμ: Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΜΟΥ: 22 Φεβρουαρίου 2017/(Λάφυρο)/από επίσκεψη στα Ιωάννινα/Αυθεντικό Ζαγορίου».

Εικόνα 5. Από επίσκεψη στα Ιωάννινα (2017)

Εικόνα 6. Ενδυμασία Σκοπέλου Αυθεντικό Ζαγορίου

Σε ερώτηση αν θα μπορούσε να ξεχωρίσει κάποια φορεσιά απαντά: Όχι! Είναι σαν να ζητάς σε μια μάνα να ξεχωρίσει τα παιδιά της... Όλες οι στολές, όταν είναι σωστά φτιαγμένες και φορεμένες, είναι όμορφες.

Εκείνο που φαίνεται να τον απασχολεί και να τον στενοχωρεί είναι που νέοι άνθρωποι δε θέλουν να συνεχίσουν την τέχνη του ελληνοράφτη.

«Αφιέρωσα, λέει, όλη μου τη ζωή στην παράδοση και σήμερα σάς εξομολογούμαι, πως νιώθω ότι αν δε μάθει κάποιος την τέχνη, αυτή η θυσία -μεγάλη ή μικρή όπως το κρίνει ο καθένας- θα πάει χαμένη... Θα πάει χαμένη η τέχνη της φορεσιάς, των κοσμημάτων, των όπλων-φτιάχνω και παραδοσιακά όπλα.

Και όμως μπορεί να ζήσει κόσμος μέσα από αυτή την τέχνη, αρκεί να βρεθούν νέοι να τη μάθουν... Γι' αυτό επιμένω στην ίδρυση Λαογραφικού Σχολείου. Θα έπρεπε από το Δημοτικό Σχολείο να γίνεται επιλογή των μαθητών/τριών ανάλογα με το ενδιαφέρον που έχει ο καθένας· εκεί να τούς οδηγούν, στην τέχνη, στα γράμματα, στη μουσική... Παράδειγμα τα μουσικά σχολεία! Εκεί όπου θα αποδώσει με ευχαρίστηση ο/η μαθητής/τρια».

Μόνος του αναζητά νέους ανθρώπους για να τούς διδάξει την τέχνη του, αλλά και να τον βοηθήσουν, όταν υπάρχει φόρτος εργασίας. Πασχίζει τόσο μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (facebook), τη συμμετοχή σε εκδηλώσεις, τα ταξίδια όσο και με συχνές τηλεοπτικές εμφανίσεις του να προσελκύσει νεότερους για να διαδώσει και να αναδείξει το επάγγελμά του ελληνοράφτη χωρίς αποτέλεσμα.

Με υπερηφάνεια αναφέρεται στη συνεργασία του με τον Γιάννη Σμαραγδή για την ταινία «Καποδίστριας», στην προεργασία από την πλευρά του, στην επιλογή των ενδυμασιών, στην κατασκευή νέων με τις οδηγίες και τη συνεργασία του ενδυματολόγου Μιχάλη Σδούκου. «Ράψαμε μόνο ό,τι δεν είχα στη συλλογή μου, π.χ. στολή αστυνομικών, κάποιων χωρικών και πολεμιστών στους ρόλους κομπάρσων, αλλά και τον οπλισμό: καριοφίλια, γιαταγάνια, μαχαίρια, πιστόλες, όλα αντίγραφα των όπλων των αγωνιστών της Επανάστασης... Σε προηγούμενα γυρίσματα με τον κ. Σμαραγδή κάναμε μικρό φιλμ για τον

Κολοκοτρώνη. Έ, θα πω, ότι τον αναστήσαμε! Γι' αυτό στον «Καποδίστρια» δε μίλησα για χρήματα. Το μόνο που ζήτησα ήταν να είμαι παρών, επιβλέπων στα γυρίσματα».

Εικόνα 7. Κατασκευή ενδυμασιών στα πλαίσια της συνεργασίας με συνεργασίας με τον Γιάννη Σμαραγδή για την ταινία «Καποδίστριας»

Ο Νίκος Πλακίδας κατάγεται από μια περιοχή με παράδοση στις παραδοσιακές τέχνες και ιδιαίτερα των ραφτάδων. ο λαογράφος, δάσκαλος Δημ. Λουκόπουλος, αποσπασμένος στο Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών, στο βιβλίο του, *Πως Υφαίνουν και ντύνονται οι Αιτωλοί*, διασώζει λεπτομερείς πληροφορίες για τους ραφτάδες κυρίως από τα χωριά Κοζίτσα και Κλεππά των Κραββάρων και την πατροπαράδοτη τέχνη τους, που ασκούσαν περιπλανώμενοι σε όλη την Ελλάδα.

Όπως γράφει ο Δημ. Λουκόπουλος: «Αλλού ράβανε σάρκα, αλλού μακρομάνικα σεγγούνια, αλλού καπότι, αντρίκιες κάλτσες, γελέκια, πασούμια, πατατούκες, τσακτίρες και οι πιο παλιοί ακόμα ράβανε κάπες». Κάθε ράφτης είχε τη δική του επαγγελματική περιφέρεια και κανείς δεν καταπατούσε τη συντεχνία κάποιου άλλου ράφτη καθώς η πελατεία του καθενός ήταν κληρονομική και πέρναγε από τον παππού στον πατέρα και από τον πατέρα στον γιο, με τον καθένα να έχει τον δικό του ράφτη. Για τους Αιτωλούς ήταν ιερή η κληρονομιά του μάστορα και το είχαν σε κακό να αλλάξουν.

Το πρώτο πράγμα που έκανε ο ράφτης σε κάθε σπίτι που έμπαινε ήταν να ευχηθεί να είναι η ώρα καλή κι ευλογημένη και κατευθύνονταν σε σημείο φωτεινό μέσα στο σπίτι, κοντά σε παράθυρο και ρωτούσε αν θα ράψει καθημερινή φορεσιά ή γιορτινή για τον άντρα τη γυναίκα ή το παιδί. Εκεί, έπαιρνε τα μέτρα στον πελάτη με τον πήχη του»...

Σύμφωνα με πολλές μαρτυρίες και από διαφορετικά σημεία του ελληνικού χώρου οι ραφτάδες σε σύγκριση με όλους τους άλλους επίσης πλανόδιους τεχνίτες (γανωτήδες, κτίστες, χτενάδες κ.ά.) περνούσαν καλύτερα, γιατί εργάζονταν μέσα στο σπίτι και μάλιστα σε φωτεινό σημείο, απολάμβαναν τις περιποιήσεις των γυναικών για να είναι ευχαριστημένοι και να κάνουν καλύτερη δουλειά και όχι σπάνια οι εκπαιδευόμενοι, τα μαστορούλια, προσπαθούσαν να δημιουργήσουν σχέσεις με τις γυναίκες του σπιτιού. Είναι διαδεδομένο το τραγούδι των ραφτάδων:

*Της γαλανής το φόρεμα, της ρούσας το φουστάνι
Ξήντα ραφτάδες τό'ραφταν και ξήντα μαστορούλια.
Κι ένα μικρό ραφτόπουλο ράβει και τραγουδάει:
Φουστάνι μου χρυσόραφτο και χρυσοκεντημένο,
Ως σε κρατώ στα γόνατα, να 'χα και την κυρά σου*

Οι συχνές μετακινήσεις και περιοδείες των ραφτάδων ήταν ο κύριος λόγος που το επάγγελμα αυτό ήταν κατεξοχήν ανδρικό. Η γυναίκες επεξεργάζονταν τα μαλλιά ή τις άλλες

κλωστικές ύλες (μετάξι, λινάρι, σπάρτο, αθάνατο κ.ά.), έγνεθαν, έβαφαν τις κλωστές, ύφαιναν στον αργαλειό και ετοιμάζαν και το ύφασμα που προοριζόταν για τις ανδρικές και γυναικείες ενδυμασίες για τους ραφτάδες.

Ο Νίκος Πλακίδας κατασκευάζει και τα ποικίλα κοσμήματα: γιορντάνια, πόρπες (μεταλλικές εγκράφες που κουμπώνουν στη μέση), βραχιόλια και δαχτυλίδια, σκουλαρίκια και καρφίτσες ανάλογα με τη φορεσιά, τον τόπο και την περίσταση.

Ο Νίκος Πλακίδας έχει, όπως δείχνει και η πλούσια Συλλογή του, ιδιαίτερη προτίμηση στα όπλα και την εξάρτυση των πολεμιστών-αγωνιστών: κιουστέκια, παλάσκες, ασημοσουγιάδες, πιστόλια και καριοφίλια, γιαταγάνια από ανοξείδωτο ατσάλι ή σίδηρο, και λαβή από κόκκαλο ή ξύλο, και ορείχαλκο ή δέρμα για τη θήκη, πάλες (μεγάλα κυρτά σπαθιά που κόβουν εξωτερικά και κρεμιούνται από τον ώμο), μαχαίρια διάφορα για τις ανδρικές ενδυμασίες. Επιπλέον δερμάτινες ζώνες (σελάχια) με δέρματα από βυρσοδεψία της Άμφισσας (Χάρμαινα) και της Κρήτης, με ραφή στο χέρι με κερωμένη κλωστή (κλωστή με κερι). Βακέτα, από μοσχάρι ή βελανιδερό, από κατσίκι βαμμένο με βελανίδι

Ως γνωστόν, τα όπλα και η εξάρτυση του πολεμιστή, καθαγιάζονταν στις μάχες για την ελευθερία και θεωρούνταν ιερά. Δεν έπρεπε να πέσουν σε χέρια εχθρικά και ξένα. Η αφαίρεση των όπλων νεκρού πολεμιστή μετέφερε στον νέο κάτοχό τους τη δύναμή του. Η σχεδόν ερωτική σχέση του κλέφτη με τ' άρματά του φαίνεται στο τραγούδι όπου το κλεφτόπουλο συζητά με το τουφέκι του:

*Τουφέκι μου περήφανο, σπαθί μου παινεμένο,
πολλές φορές με γλύτωσες, βοήθα και τούτ' την ώρα,
να σ' ασημώσω μάλαμα, να σε σμαλτώσω ασήμι.*

Στο γνωστό ριζίτικο κρητικό τραγούδι:

*Των αντρειωμένων τ' άρματα δεν πρέπει να πουλιούνται,
μα πρέπει να γυαλίζονται και τσ' άντρες να τιμούνε.
Να τα θωρούν οι γι άλλοι νιοί, να τ' αποκαμαρώνουν...*

Επιθυμία του κλέφτη είναι να μην τελειώσει η χρήση των αρμάτων με το θάνατό του, αλλά να δοθούν σε άξια χέρια και να συνεχίσουν το έργο τους:

*Τουφέκι μου περήφανο, πιστόλια πέρα πέρα,
και συ σπαθί μου δαμασκή με τη χρυσή τη χούφτα,
δεν πρέπειστε για κρέμασμα, κι ουδέ για το παζάρι,
μον' πρέπειστε για λεβεντιά και για λιανή μεσουάλα.*

Εικόνα 8. Όπλα από τη Συλλογή του Νίκου Πλακίδα

Τα άρματα του ο κλέφτης προτιμάει να τα αφήσει σε χώρο ιερό:

*Αφήνω το ντουφέκι μου στην Παναγιά στην Τήνο,
αφήνω τα κουμπούρια μου πάνω στον Αϊ Μελέτη,*

το θλιβερό μου το σπαθί μέσ' στη Φανερωμένη.

Το 2023 «με ομόφωνη θετική γνωμοδότηση της Εθνικής Επιστημονικής Επιτροπής του Υπουργείου Πολιτισμού² για την εφαρμογή της Σύμβασης για τη Διαφύλαξη της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (UNESCO 2003), όπως προέκυψε από τη συνεδρίαση της 7ης Απριλίου 2023, εγκρίθηκε η εγγραφή του στοιχείου «Η τέχνη της κατασκευής αντιγράφων παραδοσιακών ενδυμασιών, όπως ασκείται από τον Νικόλαο Πλακίδα στην Κατοχή Αιτωλοακαρνανίας» στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας, στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού, επειδή συμβάλλει στην προσαρμογή μιας τέχνης, εκείνης του ράπτη παραδοσιακών στολών, στο σύγχρονο πολιτιστικό περιβάλλον».

Πρόκειται για την τέχνη ραφής παραδοσιακών φορεσιών, όπως ασκείται στην Κατοχή Αιτωλοακαρνανίας από τον Νικόλαο Πλακίδα, ο οποίος ράβει, κεντάει και στολίζει αντίγραφα παραδοσιακών ενδυμασιών. Οι ενδυμασίες αυτές δημιουργούνται κατόπιν παραγγελίας προκειμένου να φορεθούν σε γάμους, πανηγύρια, αναπαραστάσεις ιστορικών γεγονότων, παρελάσεις στην Ελλάδα και στην Ομογένεια. Ο Νίκος Πλακίδας ντύνει δεκαετίες τώρα τα μέλη χορευτικών ομάδων-συνλόγων παραδοσιακών χορών και Λυκείων στην Ελλάδα και το Εξωτερικό και αποσπρά διακρίσεις και βραβεία. Αντιπροσωπεύει στο Εθνικό Ευρετήριο της ΑΠΚ του ΥΠΠΟ την τέχνη του σύγχρονου ελληνοράφτη.

Το θέμα της αντιγραφής στη λαϊκή χειροτεχνία και την Τέχνη, όπως είναι π.χ. η αγιογραφία, είναι πολύ σημαντικό και δεν εξαντλείται σε μια ολιγόλεπτη ομιλία. Θα πω μόνον ότι πολλές συζητήσεις έχουν γίνει για την *αυθεντικότητα*, την επανάληψη μοτίβων, την *πρωτοτυπία* και *έμπνευση* και όλα αυτά που ως έναν βαθμό αποτελούν χαρακτηριστικά της ανθρώπινης καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η Αγγελική Χατζημιχάλη είχε εξ αρχής εντοπίσει το πρόβλημα και διακρίνει γενικά αυτό που παρήγαν οι προβιομηχανικές κοινωνίες από την υβριδική βιομηχανική αντιγραφή τους. Χρησιμοποίησε ήδη το 1925 τον όρο λαϊκή τέχνη, παράλληλα με τον όρο εφαρμοσμένες τέχνες. Με την αξιοποίηση των έργων της λαϊκής τέχνης για νέες ανάγκες (εκθέσεις, τουρισμός, χορευτικές ομάδες συνλόγων κ.ά.) με την αντιγραφή παλαιότερων προτύπων προέκυψε το θέμα της *πιστότητας ή μη* των αντιγράφων. Στον τομέα των ενδυμασιών ή ανάγκη για καθιέρωση τοπικών ενδυμασιών για τις ανάγκες κυρίως των χορευτικών των πατριδοτοπικών συνλόγων οδήγησε στην τυποποίησή τους, με αποτέλεσμα την επικράτηση ορισμένων τοπικών ενδυμασιών έναντι άλλων, κάτι που η ενδυμασιολογία μόλις πρόσφατα ερευνά και προσπαθεί να μελετήσει. Βεβαίως η ομογενοποίηση προέκυψε και από τις εικαστικές αναπαραστάσεις αντικειμένων και ιδιαίτερα ενδυμασιών. Αναφέρω ενδεικτικά περιηγητές, όπως ο Γκυς, ο Τουνεφόρ κ.ά. αλλά και ζωγράφους, όπως ο Σπέρλιγκ, και στον 20ό αι. ο Τσαρούχης, ο Γιολδάσης, η Γεωργία Ταρσούλη και τελευταία ο Γήσης Παπαγεωργίου, οι ζωγραφικές αναπαραστάσεις ενδυμασιών (650) του οποίου αποτέλεσαν το περιεχόμενο μιας μεγάλης Έκθεσης κατά τη διάρκεια του διεθνούς συνεδρίου με τίτλο “Narration across Time and Space” τον Ιούνιο του 2009 από το ΚΕΕΛ της Ακαδημίας Αθηνών και έχουν εκδοθεί από την Ελληνοαμερικανική Ένωση σε μια σειρά δώδεκα, μεγάλου σχήματος, δίγλωσσων τόμων για κάθε ελληνική περιφέρεια. Προσωπικά για τις ανάγκες αυτής της σειράς, βλέποντας άπειρες ενδυμασίες, αναδιφώντας βιβλία διαπίστωσα και μπορώ να υποστηρίξω με κάποια βεβαιότητα, ότι οι ελλείψεις ή οι διαφορές που εντοπίζουμε, ακόμη και στις πιο έγκυρες εκδόσεις, δεν οφείλονται απαραίτητα σε ερευνητική αμέλεια ή λάθος του ερευνητή. Μπορεί να πρόκειται

² Το 2013 δημιουργείται η Επιτροπή του ΥΠΠΟ για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά/Συμβούλιο από το 2024.

απλώς για παραλλαγές του ίδιου τύπου ενδυμασίας. Γιατί καμιά ενδυμασία, που έχει κατασκευαστεί στο χέρι δεν είναι ακριβώς ίδια με το πρότυπό της.

Βεβαίως η καλή ή κακή αντιγραφή εξαρτάται από τον χαρακτήρα και τις ικανότητες του τεχνίτη-ελληνοράφτη, από τη σχέση που αναπτύσσει με το συγκεκριμένο επάγγελμα, τις πρώτες ύλες που έχει στη διάθεσή του και γιατί όχι από το κόστος. Με όλες τις δυσκολίες, που παρουσιάζει η έρευνα και μελέτη της ενδυμασίας, η σημασία της ως αντικείμενου είναι αντιστρόφως ανάλογη, καθώς αποτελεί εξαιρετικά ενδιαφέρον στοιχείο της κοινωνικής ζωής, αποτυπώνει κοινωνικά, οικονομικά και ποικίλα δεδομένα, καθώς ντύνει, προστατεύει και συμβολοποιεί το γυναικείο σώμα ως σύνολο αλλά και σε επιμέρους κρίσιμα για τον ρόλο της γυναίκας ως μητέρας-μήτρας της ζωής σημεία, όπως το στήθος, η κοιλιά κ.λπ. Μπορεί, επομένως, να προκαλέσει συνειρμούς, και δημιουργικές εμπνεύσεις, να αναδομήσει γεγονότα και καταστάσεις σε συνδυασμό με το σήμερα.

Ένας από τους τελευταίους «παλαιάς κοπής» τεχνίτες είναι ο Νίκος Πλακίδας, αυτοδίδακτος, αλλά δεξιότέχνης και επιτήδειος και προπάντων με αγάπη προς το αντικείμενο της τέχνης του.

Εικόνα 9. Βράβευση Νίκου Πλακίδα από την Καλαβρυτινή Ένωση στην Παλαιά Βουλή

Και επειδή ο κ. Νίκος Πλακίδας σε κάθε συζήτηση -και ορθώς- θέτει το θέμα του μέλλοντος της τέχνης του ας μοιραστούμε και κάποιες αισιόδοξες σκέψεις και εξελίξεις. Θα έλεγα ότι η παγκόσμια συγκυρία, συνηγορεί στην ιδιαίτερη σημασία που μπορεί να αποκτήσει η έννοια της τοπικότητας, η οποία και θα νοηματοδοτήσει εκ νέου την παγκοσμιοποίηση με τη συνδρομή της καλπάζουσας τεχνολογίας, δίνοντας χώρο στις απόψεις για την αξιοποίηση του παραδοσιακού πολιτισμικού αποθέματος για την τοπική ανάπτυξη. Η άποψη ότι η πολιτισμική κληρονομιά είναι ζωντανός οργανισμός και όχι μουσειακό είδος αποτελεί εδώ και δύο τουλάχιστον δεκαετίες άποψη και διεθνών οργανισμών, όπως η UNESCO, η οποία με την σύμβαση του 2003 για την Άυλη Πολιτισμική Κληρονομιά υποδεικνύει την ανάγκη προστασίας των παραδοσιακών τεχνικών, της γαστρονομίας και των ποικίλων εκφάνσεων της πολιτισμικής τοπικής ταυτότητας. Θεωρώ, λοιπόν, ότι η ανάδειξη της παραδοσιακής κληρονομιάς ως πηγής έμπνευσης για τη σύγχρονη δημιουργία και ως μοχλού ανάπτυξης της χώρας, όπως προσδιορίζει από το 2003 η UNESCO (από το 2006 και η Ελλάδα με την σχετική σύμβαση), αποτελεί περισσότερο από ποτέ εθνική ανάγκη.

Στην Ελλάδα υπάρχουν ακόμη, σύμφωνα με την πρόσφατη (Φεβρουάριος 2026) μελέτη του Ινστιτούτου Μικρών Επιχειρήσεων της Γενικής Συνομοσπονδίας. Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας (ΙΜΕ/ ΓΣΕΒΕΕ), 11.000 χιλιάδες βιοτεχνίες, εργαστήρια και αυτοαπασχολούμενοι στον τομέα της χειροτεχνίας, ειδικά στην ξυλουργική, την υφαντική,

την αργυροχρυσοχοΐα, την κεραμική, την καλλιτεχνική μεταλλουργία, την κηροπλαστική και υαλουργία, την καλλιτεχνική επεξεργασία πολύτιμων και ημι-πολύτιμων λίθων, τη μαρμαρογλυπτική, την παραδοσιακή υφαντουργία, την ταπητουργία, τεχνικές με μικτά υλικά (faux bijoux, ξύλινα παιχνίδια κ.ά.) και σε άλλους, περίπου 60, κλάδους παραγωγής ειδών λαϊκής τέχνης.

Η αναγκαιότητα της υποστήριξης και ενίσχυσης της χειροτεχνικής δραστηριότητας έχει επισημανθεί κατ' επανάληψη ειδικότερα στον τομέα Πολιτιστικών και Δημιουργικών Βιομηχανιών.

Αν θεωρήσουμε ως σημείο επανεκκίνησης το 2021 (200 χρόνια εθνικής ανεξαρτησίας), εγώ τουλάχιστον έτσι το είδα ως μέλος της Επιτροπής αυτής, είναι σημαντική η διαπίστωση ότι η Επιτροπή διαπρεπών οικονομολόγων υπό τον Χριστόφορο Πισσαρίδη αναφέρεται εκτενώς στον τομέα της χειροτεχνίας και, αξιολογώντας εκτενές υπόμνημά μου, ως μέλους της Επιτροπής Ελλάδα 2021 και Προέδρου της Επιτροπής Χειροτεχνίας του ΥΠΑΝ, και αφιερώνει κεφάλαιο στη χειροτεχνία και την πρωτογενή παραγωγή, παραθέτοντας εδάφιο: «η χειροτεχνία έχει βαθιές ρίζες στην παράδοση και σημασία για την οικονομία, καθώς συνδέεται στενά με τα τοπικά γεωγραφικά χαρακτηριστικά κυρίως μέσω πολύ μικρών επιχειρήσεων. Η ανάπτυξη και διεθνής παρουσία του κλάδου είναι σημαντικά χαμηλότερη της δυνητικής, καθώς υπάρχουν προβλήματα στη χρηματοδότηση, την καινοτομία, ιδίως όταν χρησιμοποιούνται νέες τεχνολογίες, την εκπαίδευση και την ενημέρωση. Πέρα από αυτές τις πτυχές, όμως, σημαντική είναι και η συστηματικότερη υποστήριξη του κλάδου από τοπικούς σχεδιασμούς στο πλαίσιο της ευρύτερης πολιτιστικής, τουριστικής και εκπαιδευτικής αναβάθμισης».

Εικόνα 10. Δομές κατάρτισης χειροτεχνίας

Οι δομές κατάρτισης χειροτεχνίας, που λειτούργησαν από το 2023-2025 για την υφαντική, την αγγειοπλαστική και την ξυλοτεχνία, προέκυψαν από τη συγκεκριμένη αξιολόγηση με κονδύλιο από το Ταμείο Ανάκαμψης, το οποίο αξιοποίησε άριστα το Υπουργείο Πολιτισμού στο πλαίσιο των ΚΕΔΙΒΙΜ των Πανεπιστημίων Θεσσαλίας, Δυτικής Αττικής και Δυτικής Μακεδονίας.

Το 2025, το Υπουργείο Παιδείας αποφασίζει να εισαγάγει τη χειροτεχνία (υφαντική, πλεκτική-κεντητική, κεραμική) στα Δημοτικά Σχολεία, απόφαση που έγινε γενικά ευμενώς αποδεκτή. Οι αντιρρήσεις πολλές φορές γίνονται πρόχειρα και για την αντίρρηση.

Η επιλογή της παρούσας χρονικής συγκυρίας δεν είναι τυχαία. Η ελληνική κοινωνία βρίσκεται σε ένα κρίσιμο σημείο επαναπροσδιορισμού του παραγωγικού της μοντέλου, της σχέσης εκπαίδευσης και εργασίας, αλλά και της ανάγκης ενίσχυσης της περιφερειακής ανάπτυξης με όρους πολιτισμικής αυθεντικότητας. Η χειροτεχνία προσφέρει ένα σπάνιο συγκριτικό πλεονέκτημα: μετατρέπει την τοπική γνώση σε οικονομική και κοινωνική αξία,

ενισχύει τη μικροεπιχειρηματικότητα, τροφοδοτεί τις δημιουργικές βιομηχανίες και προσδίδει προστιθέμενη αξία στον τουρισμό εμπειρίας, στον πολιτιστικό και εκπαιδευτικό τουρισμό, αλλά και στις σύγχρονες μορφές κοινωνικής και νεανικής επιχειρηματικότητας.

Η χειροτεχνία αποτελεί έναν από τους πλέον διαχρονικούς και ουσιώδεις πυλώνες του ελληνικού πολιτισμού, με μακραίωνες ρίζες που διατρέχουν την ιστορία του τόπου από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη λαϊκή και δημιουργική παραγωγή. Στο ελληνικό πολιτισμικό πλαίσιο, πρακτικές όπως η υφαντική, το πλέξιμο, το κέντημα και η κεραμική δε συνιστούν απλώς τεχνικές δεξιότητες, αλλά φορείς γνώσης, κοινωνικών σχέσεων, τοπικής μνήμης και βιωμένων τρόπων ζωής, άρρηκτα συνδεδεμένων με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο, η χειροτεχνία αναγνωρίζεται ως βασικό στοιχείο της βιώσιμης ανάπτυξης (sustainability), καθώς στηρίζεται στη χαμηλής έντασης παραγωγή, στη χρήση τοπικών υλικών, στη γνώση της επαναχρησιμοποίησης και στη μακροβιότητα των αντικειμένων. Παράλληλα, ενισχύει την ανθεκτικότητα (resilience) των τοπικών κοινωνιών, ιδίως σε περιόδους οικονομικών, περιβαλλοντικών ή κοινωνικών κρίσεων, λειτουργώντας ως εναλλακτικό πεδίο απασχόλησης, δημιουργικής έκφρασης και κοινωνικής συνοχής. Στο ελληνικό περιφερειακό τοπίο, η χειροτεχνία συνδέεται άμεσα με την εντοπιότητα, την τοπική ταυτότητα και τη βιωματική γνώση του τόπου, αναδεικνύοντας μοναδικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά και συμβάλλοντας στη διαφοροποίηση και την αυθεντικότητα κάθε περιοχής. Δεν είναι, λοιπόν, καθόλου τυχαίο ότι οι δημιουργικές βιομηχανίες (μέρος των οποίων είναι τα χειροτεχνικά επαγγέλματα) αποτελούν βασικό πυλώνα της Εθνικής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης 2021-2027 όλων των περιφερειών της χώρας μας.

Εικόνα 11. Οι Βιοτέχνες θα μπορούν να υποβάλλουν αίτηση για νέα γεωγραφική ένδειξη από τον Δεκέμβριο του 2025 (ανακοίνωση)

Επιπλέον, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι πρόσφατα η Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσω του Κανονισμού 2023/2411, αποφάσισε να υποστηρίξει την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων για χειροτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα, δηλαδή για τα προϊόντα εκείνα που διαθέτουν συγκεκριμένη ιδιότητα, φήμη ή άλλο χαρακτηριστικό συνδεδεμένα με την γεωγραφική τους προέλευση. Από τον Δεκέμβριο του 2025, οι βιοτέχνες μπορούν να υποβάλουν αίτηση για γεωγραφική ένδειξη. Προβολή ελληνικών προϊόντων με γεωγραφική ένδειξη (ΓΕ) στη Διεθνή Διάσκεψη για τις Γεωγραφικές Ενδείξεις 2025.

Η Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας, σε συνεργασία με τον Οργανισμό Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας (ΟΒΙ), έχει αναλάβει την προώθηση της ένταξης ελληνικών χειροτεχνικών και

βιομηχανικών προϊόντων στο καθεστώς προστασίας των γεωγραφικών ενδείξεων, σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2023/2411.

Μόλις την περασμένη Δευτέρα ενημερώθηκα ότι η Διεύθυνση Επιχειρηματικότητας και Μικρών-Μεσαίων Επιχειρήσεων έχει θέσει σε δημόσια ηλεκτρονική διαβούλευση το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Ανάπτυξης για την εφαρμογή του πλαισίου εποπτείας οικονομικών δραστηριοτήτων και αγοράς προϊόντων για την προστασία των γεωγραφικών ενδείξεων για χειροτεχνικά και βιομηχανικά προϊόντα και λήψη αναγκαίων μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 2023/2411. Στο πλαίσιο αυτό, καλείται να συμμετάσχει στη δημόσια διαβούλευση κάθε τεχνίτης ή σωματείο ομοτέχνων μιας περιοχής και κάθε ενδιαφερόμενος/η, καταθέτοντας τις προτάσεις του/της για τη βελτίωση των διατάξεων του ανωτέρω σχεδίου νόμου. Η διαβούλευση θα διαρκέσει μέχρι την 13η Μαρτίου 2026.

Ο κ. Νίκος Πλακίδας μπορεί να είναι μεταξύ των πρώτων που θα χαρίσει στη Δυτική Ελλάδα ένα προϊόν γεωγραφικής ένδειξης για να πάψουν να έρχονται τα τσολιαδάκια και οι Αμαλίες από την Κίνα κ.ά.

Η χειροτεχνία, αυτή η φαινομενικά παρωχημένη ανθρώπινη δραστηριότητα στην εποχή της Τεχνητής Νοημοσύνης και της παγκόσμιας βιομηχανίας, κάνει μια εντυπωσιακή επαναφορά. Προσφέρει προσωπική έκφραση και επαγγελματική διέξοδο σε εκατομμύρια ανθρώπους-τεχνουργούς, το κυριότερο όμως, προσφέρει μια γοητευτική εναλλακτική σε δισεκατομμύρια ανθρώπους-αγοραστές.

Η νεωτερικότητα βρίσκεται στη στροφή προς την παράδοση. Τι χρειαζόμαστε; Να της δώσουμε εικόνα και φωνή, διεθνή και άμεση, σε μια ενιαία πλατφόρμα, κάτω από ένα ενιαίο όνομα-Crafted in Greece! ένα δίκτυο, αυτοδύναμο, βιώσιμο, με πολιτική στήριξη και ευρωπαϊκή ενίσχυση στο ξεκίνημα.

Τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων και της πιστοποίησής τους, ώστε να ανταποκρίνονται πλήρως προς τις σύγχρονες προδιαγραφές και πρότυπα, όπως και η ανάπτυξη σημάτων που θα καθιερώνουν την παρουσία επώνυμων ελληνικών προϊόντων στην αγορά (εγχώρια και διεθνή).

Με δεδομένο ότι το τουριστικό ρεύμα της χώρας, παρ' όλες τις δύσκολες συνθήκες, παραμένει η μεγάλη βιομηχανία της χώρας μας και σίγουρα θα παρουσιάσει αυξητικούς ρυθμούς, επομένως θα διαμορφωθούν θετικές συνθήκες ζήτησης στην αγορά των προϊόντων της.

Η αξιοποίηση του πολιτιστικού «αποθέματος» της χώρας, μέσα από τη μεγάλη εμπειρία και εξαιρετική ικανότητα που διαθέτουν οι Έλληνες παραγωγοί (χειροτέχνες), αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τη δημιουργία και παραγωγή νέων προϊόντων και δημιουργίας ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος. Σε δύσκολες κοινωνικοοικονομικές συγκυρίες, η ανθρώπινη επινοητικότητα αναδεικνύει τη δημιουργική αντιμετώπιση του εκάστοτε προβλήματος μέσα από λύσεις και προτάσεις που ξεφεύγουν από τα καθιερωμένα πλαίσια.

Φίλες και φίλοι, η χειροτεχνία χρειάζεται όραμα και δουλειά, γνώση και επιχειρηματικότητα. Όπως θα έλεγε και η αείμνηστη Ελένη Αρβελέρ: *«Με τα πόδια στη γη και τα μάτια στον ουρανό».*

